

Лебединська І. В. Феномен внутрішнього світу особистості у контексті ідей конструктивізму// Внутрішній світ особистості: збірник матеріалів X Ювілейної міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 200-річчю Ніжинської вищої школи (5–6 листопада 2020 р., м. Ніжин) / за ред. М. В. Папучі. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. [195 с.] С.98-101

URL: http://www.ndu.edu.ua/storage/2020/10_zag_psych_materials.pdf

Лебединська І. В.

кандидат філософських наук, доцент, провідний науковий співробітник лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, м. Київ, Україна

ФЕНОМЕН ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ОСОБИСТОСТІ У КОНТЕКСТІ ІДЕЙ КОНСТРУКТИВІЗМУ

Однією із яскравих тенденцій розвитку сучасного гуманітарного знання є мультідисциплінарні та мультиметодологічні дослідження об'єднані спільною назвою конструктивізм, до яких належать дискурсивна психологія, нарративний підхід та дискурс – аналіз. Він виникає на перехресті низки наукових традицій, і зокрема, соціології знання, літературного постструктуралізму, постмодернізму, риторичного підходу та критичного аналізу. Проблема внутрішнього світу особистості є однією з центральних у дискурсивній психології, оскільки стосується принципово важливих для дискурсивної методології положень.

Згідно з ідеями М. Фуко топологія соціального поля побудована на визнанні трьох топосів: топосі знання, топосі влади і топосі Я. (Де топос згідно з топікою Аристотеля – діалектичне місце аргументації). Зміни, які відбуваються в різні епохи і в різних культурах, вважає М.Фуко, дослідники аналізують саме в цих термінах. Кожна епоха має своє поле практик, де елементи поля є трансдискурсивними і постійно між собою комунікують.

Спосіб існування знання у відповідних дискурсивних практиках визначає, що ми можемо бачити і артикулювати, а отже і відповідним чином конструювати об'єкти нашої пізнавальної діяльності [6, с. 7]. П. Бурдьє, аналізуючи політичну онтологію М. Гайдеґера, пропонує цікаву інтерпретацію набуття габітусу перебуванням у політичному полі. "Відчуття практичного зв'язку між позиціями і точками зору, яке набувається в міру знаходження в полі і яке стає тим мінімальним спільним, що зв'язує володарів протилежних позицій, – це також те, що дає можливість миттєво "відчувати" (майже експліцитно в періоди кризи...) етичні і політичні конотації на перший погляд нейтральних термінів, схоплювати відтінки, неявні зв'язки... Концептуальні революції є невіддільними від революцій у структурі поля" [1, с. 146].

Особливу роль у функціонуванні дискурсивних практик відіграють фундатори трансдискурсивності, історичні персонажі, які володіють потужним креативним потенціалом і здатні започатковувати традицію дискурсивних практик. "Від звичайного засновника наукової традиції, яка фіксується у науковому середовищі і знаходить своїх послідовників, *istraurateur* (фундатор) відрізняється, на думку М.Фуко, тим, що власною творчістю відкриває простір для створення дискурсів, які можуть принципово відрізнитися і навіть протирічити ідеям *istraurateur*" [2, с. 105]. До таких фундаторів трансдискурсивності ми дозволимо собі віднести Р.Декарта.

Р.Порті, відомий у філософських кругах аналітичний філософ, вважає, що теорія пізнання виросла навколо проблеми "внутрішнього світу", для якої парадигмальною стала ідея Р.Декарта про перехід зовнішнього світу у внутрішній простір. Саме опозиція зовнішнє – внутрішнє конституювала теорію пізнання, оскільки її головною метою стала точна репрезентація того, що знаходиться поза розумом – зовнішньо і/або всередині. "Пізнати – означає точно репрезентувати те, що знаходиться поза розумом; ось чому розуміння можливості і природи пізнання означає розуміння способу конструювання розумом таких репрезентацій... загальна теорія репрезентації – це теорія, яка поділяє культуру на такі ділянки, які репрезентують реальність краще, інші – гірше, а також такі, які зовсім не репрезентують її (всупереч претензіям на це)" [5, с. 3].

У подальшому наявність цієї базової для теорії пізнання опозиції породила так названу "кризу репрезентацій", коли стало очевидним, що "те, що відбувається із свідомістю в дійсності, не може безпосередньо втілюватися в знання, оскільки за межами залишаються умови його власного становлення... З'ясувалося, що ідея автономного, самодостатнього, прозорого Я – це виключно наукова метафора, якій відповідає хіба що самовпевненість та зухвалість самої людини. А насправді між уявленнями людини про себе та реальним станом речей або принаймні тим, як її сприймають інші, існує розрив, який отримав у метафізичному дискурсі назву тріщини, розлому (С. Жижек), нервюри (Ж. Дельоз), в просторі якої відбуваються перевтілення, певні квазі-події, причини яких приховані від людини та її безпосередніх намірів. Таким чином, класична каузальність у новій інтерпретативній парадигмі набуває характеру квазікаузальності" [4, с.55].

Висновок про те, що рефлексія обтяжена передумовами і для неї зникає іманентність буття, невпинний потік подій, в тому числі і власного психічного життя, в науковій традиції, з одного боку, спричиняє пошук простору опосередкування, певних опорних точок, координат, що дозволяють наблизитись, упевнитись, утвердитись в цьому русі, а з іншого – відстоювання істинності методу інтерпретації як адекватного методу пізнання опосередкованих психічних явищ.

До методологічних проектів, що розпочинали цей шлях у психологічній традиції радянської культури, можна віднести культурно-історичну психологію Л. Виготського, яку ми визначаємо як "некласичний методологічний проект...і зауважуємо, що поява феномена культури як предмета психологічної інтерпретації, а тим більше як простору символічного опосередкування психічних явищ, вже сама по собі некласична ідея. В традиції картезіанської суб'єктності ставити питання про культурне опосередкування психічних феноменів взагалі не доводилося, а тим більше розглядати культуру в якості контексту" [3, с. 185].

Цікаво, що один із теоретиків дискурсивної психології Р. Харре також визнає головні ідеї дискурсивної психології розвитком знаменитого пасажу Л.Виготського згідно з яким всі вищі порядки ментальних процесів з'являються двічі; спочатку у релевантній групі, під впливом культури та історії, а потім у розумі індивіда. Розвиток людської істоти залежить у великій мірі як від інтерсуб'єктивних стосунків, так і від індивідуальної зрілості [8, р. 136]. Проте конструктивісти у своїх міркуваннях йдуть далі і заперечують існування цілої низки психологічних об'єктів як об'єктивних явищ, тобто таких, що існують незалежно від нашого вміння розуміти та інтерпретувати себе. До таких об'єктів вони відносять, наприклад, самість (self), ідентичність, гендер і внутрішні ментальні репрезентації людини, які стають об'єктами пізнання лише завдяки тому, що опиняються у певному, побудованому за принципами логіки просторі пояснень, резонів, а також нашої здатності аргументувати та обґрунтовувати те, про що йде мова, тобто вписуватися у певні порядки значень. Р. Харре вважає, що граматична структура європейських мов зрівнює зовсім різні за масштабом, науковою значущістю та вживаністю поняття. Так вираз "це стіл" і "це я" побудовані таким чином, що поняття "я" і "стіл" виявляються однотипними поняттями і вказують на їхнє існування не тільки як на граматичні конструкції, але й як на реальні об'єкти в світі. А насправді, вважає Р.Харре, я та інші вирази першої особи є нічим іншим як індексом місця (indices of location). Засвоївши граматичну конструкцію я, ми одночасно засвоюємо впевненість в існуванні внутрішнього я як реальної сутності нашого внутрішнього простору. Проте насправді, зауважує Р.Харре, за цією граматичною конструкцією приховується певним чином вибудована комунікативна ситуація [7, р. 18].

Ця інтерпретація є класичним прикладом зміни парадигми дослідження з сутності, тобто об'єктивного та самототожного явища, такого що існує "саме по собі", на дискурсивні шляхи та методи конструювання цього явища як предмета дослідження, тобто в площину конструктивізму.

Література

1. Бурдые П. Политическая онтология Мартина Гайдеггера. – М.: Праксис, 2003. – 272 с.
2. Лебединська І. В. Історія особистості у контексті методологічної рефлексії / І. В. Лебединська // Особистість та її історія: колективна монографія / за ред. Н. В. Чепелевої, М. В. Папучі. Ніжин: НДУ ім. М. В. Гоголя, 2018. – С.100–107.
3. Лебединська І. В. Культурно-історична психологія як неklasичний методологічний проект. Збірник наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К.: Гнозис, 2009. Т. XI. Ч. 3. С. 179–186.
4. Лебединська І. В. Ідентичність і культура. Досвід психологічної інтерпретації. – К.: Золоті ворота, 2012. – 278с.
5. Рорти Р. Философия и зеркало природы. – Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун -та, 1997. – 320 с.
6. Фуко М. Археологія знання. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2003. – 326 с.
7. Harré Rom 'Language games and the texts of identity'. Texts of Identity. – London: Sage, 1989. – P. 20 – 35.
8. Harré Rom and Fathali M. Moghaddam Positioning Theory. The discursive turn in social psychology./ Nikos Bozatzis & Thalia Dragonas (Eds.) Taos Institute Publications. A Division of the Taos Institute Chagrin Falls. Ohio USA, 2014. P. 129 – 138.